Р Е Ц Е Н З И Я

От доц. д-р Таня Панайотова Градинарова, доцент по граждански процес в Юридически факултет на УНСС, член на научното жури за защита на дисертационния труд на Елка Бойчова Пороминска, докторант в самостоятелна форма на обучение по докторска програма „Гражданско и семейно право“ в Института за държавата и правото при Българска академия на науките на тема „**Правна помощ при защита на гражданските субективни права**“ за придобиване на образователната и научна степен “**доктор**“ по професионално направление 3.6. Право (Гражданско и семейно право)

УВАЖАЕМИ ЧЛЕНОВЕ НА НАУЧНОТО ЖУРИ,

Със заповед № РД-09-118/20.12.2024 г. на директора на Института за държавата и правото при Българска академия на науките съм определена за член на научното жури за защита на дисертационния труд на Елка Бойчова Пороминска на тема „**Правна помощ при защита на гражданските субективни права**“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление **3.6. Право (Гражданско и семейно право)**, **научна област 3. Социални, стопански и правни науки**.

1. Данни за дисертанта.

Докторантката Елка Бойчова Пороминска е магистър по право на Юридически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ от 1981 г. През 1995 г. придобива магистърска степен по външна търговия и международно право в УНСС. След завършване на юридическото си образование първоначално работи като главен юрисконсулт, а от 1994 г. до момента осъществява дейност като адвокат, вписан в Софийска адвокатска колегия. Ангажираността ѝ с проблемите на адвокатурата и организационните ѝ способности са признати от колегите адвокати, като за периода от м. март 2012 г. до м. март 2021 г. е била член на Съвета в Софийска адвокатска колегия. Избирана е за два последователни мандата за председател на Асоциацията за жените адвокати от 2014 г. до 2024 г. В периода от м. януари 2020 г. до 08.03.2022 г. е докторант самостоятелна форма на обучение по докторска програма „Гражданско и семейно право“ в Института за държавата и правото при Българска академия на науките.

Впечатляващи са другите квалификации в биографията на колегата Елка Пороминска. В периода от 2013 г. до 2019 г. тя е организатор и лектор на множество проведени национални и международни конференции по темите на правната помощ, модерните адвокатски колегии, правата на адвокатите, защита срещу

насилието, по-конкретно – срещу жени и деца, както и проблемите, посветени на електронното правосъдие, както в проведени обучения и кръгли маси. Осъществява дейност като експерт в шест национални проекта, като по два от тях е и обучител.

2. Данни за докторантурата.

Представеният дисертационен труд е резултат от работата на Елка Бойчова Пороминска като докторант самостоятелна форма на обучение, зачислена със заповед № РД-09-150/23.12.2019 г. на директора на Института за държавата и правото при Българска академия на науките в професионално направление 3.6. Право, докторска програма „Гражданско и семейно право“, секция „Гражданскоправни науки“ към Института за държавата и правото с научен консултант доц. д-р Николай Колев със срок за обучение от 01.01.2020 г. до 31.12.2021 г. Със заповед № РД-09-45/27.04.2022 г. на директора на Института за държавата и правото при Българска академия на науките е отчислена с право на защита, считано от 08.03.2022 г., въз основа на решение на Научния съвет при ИДП от 27.04.2022 г. Дисертационният труд е обсъден на заседание на секция „Гражданскоправни науки“ към Института за държавата и правото при БАН на 05.12.2024 г., като е направено предложение за положителна оценка на готовността на докторанта за защита пред научно жури. Въз основа на решение на Научния съвет на Института за държавата и правото при БАН от 18.12.2024 г. директорът на института е издал заповед за утвърждаване на състав на научно жури и определяне датите на първото му и на откритото заседание. Докторантката е представила справка за получените кредити по време на обучението ѝ като докторант, които надвишават минималните изисквания по чл. 39, ал. 8, т. 4 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Института за държавата и правото при Българска академия на науките. При реализирането на дисертационната процедура са спазени изискванията на Закона за развитие на академичния състав на Република България, Правилника за прилагането му и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Института за държавата и правото при Българска академия на науките.

3. Данни за дисертацията и автореферата.

Представеният за защита дисертационен труд „**Правна помощ при защита на гражданските субективни права**“ от Елка Бойчова Пороминска представлява първи опит в българската литература за комплексно научно изследване, посветено на проблемите на института на правната помощ по граждански (включително изпълнителни) производства. Избраната тема има актуален характер поради нарастващата значимост на правото на правна помощ и законовите процедури за неговото предоставяне в съвременността и способства за научното ѝ осветляване. Проблематиката в съчинението представлява интерес от теоретично гледище, но

има и изключително важно практическо значение, като е полезна за правоприлагането.

Дисертационният труд е в общ обем от **236 страници**, включително заглавна страница, съдържание, библиографска справка, изброяване на заглавия на статии и доклади от автора, ползвани интернет сайтове и списък на съкращения, както и декларация за оригиналност. В автореферата непрецизно е посочено, че използваната литература включва 62 източника на български и чужди езици (*с. 6 от него*), докато в края на съчинението библиографската справка (*с. 221-228*) съдържа всъщност само 14 научни източници, като сред другите посочени са наръчници, стратегии, концепции, доклади за оценки, единни критерии, ръководства, мотиви към законопроекти и други, които нямат такъв характер. Използваният от докторантката научен апарат намирам за недостатъчен, особено като се има предвид деклариранията от автора като използван интердисциплинарен подход към проблематиката, предмет на изследване (*с. 5 от автореферата*).

В структурно отношение съчинението съдържа увод, пет глави и обширно заключение, в което авторът е преповторил основните изводи на изследването, които се съдържат в неговите систематични части. Между отделните глави липсва баланс – например глава втора е с обем само 15 страници (*с.40-55*). Едва в заключителната глава пета на разработката е направен опит да се изведе понятието за основния институт, предмет на изследване – правната помощ, свързаното с нея право, както и да се предложат различни класификации на видовете правна помощ. Предложенията за усъвършенстване на правната уредба са направени систематично в отделните глави, като същите са повторени в заключителната част на съчинението, но докторантката е предложила сполучливото им разпределение в отделни групи. В увода (*с. 4-12*) дисертантката е очертала обекта и предмета на изследване (*с. 5-6*), поставила е научните цели на труда, неправилно наречени „насоки“ (*с. 6-7*), посочени са използваните методи (*с. 10-11*). Определената от автора цел на разработката е „*оптимизиране на цялостната уредба на защитата на субективните граждански права чрез правна помощ*“ (*с. 4*), да бъдат изследвани и анализирани проблемите по прилагане на нормативната уредба на този институт, като чрез предложения за тяхното отстраняване de lege ferenda да бъде повишена „*ефективността на предоставяната правна помощ*“ (*с. 5, с.7*). Така посочените задачи и цел на дисертацията всъщност има за свой резултат коментарен, а не изследователски характер на труда, като изложението в доста части има чисто опознавателен, а не научен характер.

Изложението до известна степен следва класическия модел на дисертационен труд при изследване на обособени самостоятелни институти и производства. Глава първа, озаглавена *„Основания за възникване на*

правоотношенията по правната помощ“ (с. 12-40) съдържа уводните разсъждения на дисертантката относно правото на правна помощ, осъществявана от служебен защитник и особен представител, както и кратко очертаване на разграничението между двете форми (*с. 13-14*). Следва изложение, посветено на основанията за допускане и обхвата на отделните видове правна помощ, осъществявана от служебни защитници/адвокати, описание на процедурите по предоставяне на първична правна помощ и такава за процесуално представителство по вече образувани производства (*с. 15-28*). В тази част на разработката се съдържа ненужно възпроизвеждане на законови текстове (*с. 12-20*), на които не е направен критичен анализ според очертаните научни цели. Разработката продължава с очертаване на основанията за допускане и обхват на правната помощ чрез особен представител, като за съжаление отново ненужно са възпроизведени законови текстове (*с. 28-29*). Интересно е изложението, посветено на откроряване на особеностите на правната помощ чрез особен представител (*с. 30- 34)*, в сравнение с това чрез служебен защитник, като частта за неговото определяне и назначаване показва информативен, а не изследователски характер (*с. 34-39*). Следва да се насърчи и опитът на автора да завърши изложението в глава първа чрез очертаване на общите черти на изследвания институт в двете му форми *(с. 39*-40).

Втората глава със заглавие „*Субекти на правоотношенията по правна помощ“* (*с. 40-55*) съдържа последователното им разглеждане при правна помощ, предоставяна от служебен защитник (*с. 40-52*) и от особен представител (*с. 52-55*). Предвид на малкия обем и познавателния характер, изложението в нея би могло да се включи в другите систематични части на труда, като например в глава трета. Глава трета, озаглавена „*Съдържание на правоотношенията по правната помощ*“ (*с. 55-101*) е посветена на систематично разглеждане на правата и задълженията на субектите по тях, очертани в предходното изложение в глава втора. В доста части от нея ненужно се възпроизвеждат законови текстове или утвърдени процедурни правила (*с. 55-57*), както и актове от общностното право или на Комитета на министрите на Съвета на Европа от значение за финансиране на правната помощ и стандартите за предоставянето ѝ (*с. 58-60*). Интересно е изложението в частта на представения от докторантката анализ на официалните данни за България относно финансиране на правната помощ (период 2016-2021 г.), които са съпоставени с официалните данни на НБПП за броя на делата, както и ежегодно изплащаните на адвокатите възнаграждения (*с. 60-62*), за целите на мотивирането от автора на предложения за усъвършенстване на законодателството, две от които намирам за много полезни (*с. 67*). Систематично изложението продължава с преглед на правомощията, задълженията и актовете на председателя на НБПП (*с. 68-70*), правомощията и задълженията на адвокатските съвети и адвокатите (*с. 70-73*), министерство на правосъдието (*с. 73-76)*, съда (*с.*

77-80), като е подчертана разликата в начина на обжалване на актовете за определяне на размера на възнаграждението при предоставяне на правна помощ (*с. 81*). След изясняване на правомощията и задълженията на отделните субекти на правоотношенията по правна помощ, авторът предлага изследване, посветено на различните видове тяхна отговорност при нейното предоставяне, съответно нарушение на задълженията или отказ (*с. 81-98*). Следва да се споделят като правилни и достатъчно мотивирани изводите на автора за понасяне на лична отговорност от адвоката при нанесени вреди при неизпълнение на възложените му задължения, свързани с правната помощ (*с. 83, с. 87*), както и невъзможност да възникне отговорност за вреди за адвокатската колегия или адвокатския съвет, определили адвокат, предоставящ правна помощ (*с. 88-89*).

Глава четвърта със заглавие „*Прекратяване на правната помощ*“ (с.*101-165*) съдържа кратко разграничение на понятията за изчерпване на правната помощ и предсрочното ѝ преустановяване (с. *101-102*), последвано от изследване на основанията за прекратяване (*с.102-108*), в което се включва и актуалната проблематика за замяна на адвоката, който осъществява правната помощ, инициаторите за замяната, хипотезите, при които тя може да бъде поискана (*с. 104-108*). В нея са отнесени несистематично и частите относно ограничаването на правната помощ (*с. 108-109*), проблематиката за отчитане и заплащане на правната помощ съгласно Наредбата за правна помощ (*с. 109-116)*, както и актуалните проблеми за определяне на размера на дължимо адвокатско възнаграждение за особен представител и минималните му размери, съществена част от които не попадат в тематиката на труда (*с. 116-124, с. 125-130, с. 146-148).* Глава пета, озаглавена „*Понятие за правна помощ. Същност и видове*“ (*с. 165-205*) би следвало да е същностната част на разработката. Изложението, обхванато от нея, очертава предложеното от автора понятие за правото на правна помощ *„ в тесен смисъл*“ без достатъчно научно изследване (*с. 167)*, преглед на стратегиите и концепциите за създаване на системата на правна помощ, неудачно наречен „*Исторически преглед*“ (*с. 167-171*), като в доста от частите се съдържа преповтаряне на разсъжденията относно обхвата на правната помощ от глава първа. Като негова положителна черта следва да се изтъкне представянето на статистически данни от НБПП за значителен период от време (2012 -2023 г.) – с. 174- 175, обоснованият от автора техен анализ (*с. 175-176*), както и извеждането на общи черти и особености на видовете (*с. 178-181*).Добро е съчинението и в частта, посветена на проблемите на правната помощ при трансгранични правни спорове и спорове в държавата на пребиваване (*с. 183-186*), както и при опита да се направи сравнителен анализ на някои от системите за правна помощ в държавите-членки на ЕС, макар че не са посочени научни източници за него (*с. 190-191*). Заключението съдържа описание на съдържанието на разработката (с. *205-206*), което е излишно в тази част на труда, опит от докторантката да направи

обобщение на достигнатите изводи и да отговори на поставените въпроси в уводната част (*с. 207-211*), както и обобщение на направените в отделните систематични части многобройни предложения за усъвършенстване на законодателството, сполучливо систематизирани в шест групи (*с. 212-219*).

Дисертационният труд е представен във вид и притежава обем и съдържание, отговарящи на условията по чл. 42, ал. 3 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Института за държавата и правото при Българска академия на науките. Авторефератът на дисертацията е в обем от 49 страници, включително публикациите на автора, като същият отговаря на научните изисквания. В началото на автореферата коректно са очертани актуалността на проблематиката, теоретичната му и практическа значимост (*с. 3*), обекта и предмета на изследване (*с. 3-4*), целите и задачите му (*с. 4-5*), като е посочена методологическата му основа (*с. 5*).

Представеният дисертационен труд съдържа общи достойнства и научно-приложни резултати с приносни моменти.

3.1. Темата е сполучлив избор и предоставя възможност на нейния автор за задълбочен анализ и осветляване на теоретичните и практически проблеми, които се пораждат пред правоприлагането при упражняване на правото на правна помощ и неговото предоставяне, като способства за научното ѝ осветляване. Проблематиката, предмет на изследване, се отличава с несъмнена актуалност, както и теоретична и практическа значимост.

3.2. Дисертационният труд разкрива достатъчни теоретични познания по темата, познаване и анализ на правната уредба у нас, а също и на актовете от правото на ЕС по поставената проблематика.

3.3. Изложението представя в логическа последователност цялостно изследване на поставената тема, но не е постигнат добър баланс в акцентите на разглежданата проблематика. Стилът на автора е добър и коректен. В части от труда докторантката показва възможност за самостоятелно мислене при извеждане и защитаване на поддържаните приложни тези, за разбираемост и последователност на разработката.

3.4. Дисертационният труд показва характеристиките на практико-приложен продукт с добри качества. Поставените на обсъждане отделни проблеми в някои части от дисертацията са систематично поднесени.

4. Научни приноси. Дисертационният труд съдържа конкретни приносни моменти с научно-приложен характер:

4.1. Разработката е първи опит в българската литература за комплексно изследване, посветено на проблемите на института на правната помощ и законовите процедури за нейното предоставяне. Проблематиката в съчинението

представлява интерес от теоретично гледище, но има и изключително важно практическо значение, като е полезна и за правоприлагането.

4.2. Интересно и последователно е изследването, посветено на разграничаване на двете форми на правна помощ (*с. 13-14*), изводите за разликата между правната помощ, предоставяна от служебен защитник/адвокат и тази от особен представител, а именно –начина на финансиране и определяне на размера на възнаграждение (*с. 72*), както и анализът на техните общи черти и особености при видовете правна помощ (*с. 39-40, с. 178-181*). Следва да се сподели като правилен и изводът, че изискването на Европейската комисия за „*подходящо ниво на възнаграждение на доставчиците на правна помощ*“ към настоящия етап не е изпълнено (*с. 75*), но аргументите в негова подкрепа, развити в бел. 141 под линия е препоръчително да бъдат доразвити от автора.

4.3. Сполучливо и с научно-приложни резултати е изложението в частта относно гражданската отговорност на адвоката, определен за предоставяне на правна помощ при неизпълнение и некачествено изпълнение (*с. 83-94*). Полезни са разсъжденията на автора при осветляване на проблематиката за недопустимост на ангажиране на отговорност за вреди спрямо адвокатската колегия, определила адвокат за правна помощ, адвокатския съвет, както и съдружници в адвокатско дружество (*с. 85-95*), както и добре обоснованите изводи за лична отговорност на адвоката, осъществяващ правна помощ, за обезщетяване на настъпили спрямо ползвателя вреди, чрез анализ на решения на Съда на ЕС (*с. 87-94*).

4.4. Интерес представлява и изложението в частта, посветена на определяне размера и заплащане на възнаграждението на особения представител при предоставяне на правна помощ, обхващащо и актуалната проблематика за определяне размера на адвокатското възнаграждение в светлината на решенията на Съда на ЕС от 23.11. 2017 г. по съединени дела С-427/16 и С-428/16 и от 25.01.2024 г. по дело С-438/22 (*с.116-130*), както и обоснованият извод въз основа на анализ на националната съдебна практика, че при определяне размера на възнаграждението съдът не прилага уредения в чл. 47, ал. 6 ГПК критерий за съобразяването му с фактическата и правна сложност на делото (*с. 128*). С приносен приложен характер е и разискваният проблем за правните последици от невнасяне от ищеца на определеното възнаграждение за определения особен представител на ответника в хипотезата на чл. 47, ал.6 ГПК (*с. 134-137*).

4.5. С практико-приложни приносни моменти е изследването в частта на ползваните от дисертантката статистически и други официално публикувани данни от публичните отчети на НБПП, направеният техен анализ и обосновка чрез тях на изводи по проблематиката на труда (с. *60-62, с. 160, бел. 303, с. 113, бел. 210, с. 174-176*).

4.6. Положителни черти на труда са обстойното проучване и критичен анализ на актове от националната съдебната практика, както и актове от практиката на Съда на ЕС и ЕСПЧ.

4.7. Приносен характер се съдържа и в отправените предложения за усъвършенстване на законодателството, значителна част от които следва да бъдат подкрепени като много полезни (*с. 67, с. 76-77, с. 95, с.138-139, с. 181, с. 194 в частта на продължаващото обучение, част от предложенията на с. 205*).

5. Критични бележки и препоръки. По представения дисертационен труд могат да бъдат отправени препоръки, които да послужат на докторантката при бъдещата ѝ дейност. Извън отбелязаните по-горе, те включват:

5.1. В доста части изложението в труда има опознавателен, информативен, а не научен характер (*с. 34-39, с. 65, с. 68-71, с. 197-201 и др.*). Други части съдържат ненужно възпроизвеждане на законови текстове или мотиви от актове на национални съдилища и Съда на ЕС без теоретична дискусия (*с. 28-29, с.41-45, с. 55-57, с. 158, с.99, с. 118, с. 126-127*). Разработката би спечелила, ако научният анализ, извеждането на общи теоретични тези и специфики се ограничат до очертания със заглавието на темата предмет на изследване.

5.2. Някои важни аналитични изводи на докторантката се съдържат не в основния текст, а в бележки под линия (*напр. на с. 66, бел. 123*, *на с. 75, бел. 141*), а други полезни предложения и тези остават недоразвити откъм аргументи (*напр. на с. 67 и на с. 75*).

5.3. В части от разработката се съдържат несистематично отнесено изложение (*напр. отчитането и заплащането на възнаграждението за правна помощ (с. 109 и сл.) към глава IV, озаглавена „Прекратяване на правната помощ“)* или такова извън поставената тематика на изследване (*напр. уредбата на минималните размери на адвокатското възнаграждение, наречена „административна регулация“, на с. 146-148*). Всъщност, основното изложение в глава четвърта е посветено не толкова на проблемите при основанията за прекратяване на правната помощ, а на актуалните проблеми за критериите за определяне на адвокатското възнаграждение, анализ на решенията на Съда на ЕС и предложения в тази насока, което намирам за отклонение от поставената в труда проблематика.

5.4. Изследването на понятието за правна помощ и свързаното с него право едва в заключителната глава пета на разработката, което би следвало да е водещо, е имало за свой резултат значителни повторения в изложението (*напр. в обхвата – повторения на с. 172 и 173 с изложението на с. 29-30, повторение на изложението относно анализа на решенията на Съда на ЕС на с. 153-156 и с предходно изложение, съдържащо същия анализ, видовете и формите на правната помощ на с. 177 и сл., както и общите им черти на с. 178-179 и*

изложението за особения представител на с. 181 и сл. с предходното изложение в глава първа).

5.5. Твърде малко внимание е отделено на процесуалните аспекти на правната помощ, които поставят проблеми в теорията и правоприлагането, а те не са осветлени в разработката въпреки декларирания от автора интердисциплинарен подход към проблематиката, предмет на изследване (*с. 5 от автореферата*).

6. Публикации. Докторантката е представила 15 броя публикации, като е посочила, че те са по темата на дисертацията.

От посочените публикации свързани с темата на дисертационния труд са 8 броя, два от които под печат. Те са с приложна стойност, като са публикувани или предстоят да бъдат публикувани в колективни трудове с научно рецензиране. Изразените в тях виждания на автора са възпроизведени в завършения текст на разработката. Броят на публикуваните съчинения по темата на дисертационния труд изпълнява изискванията на чл. 39, ал.8, т. 3 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Института за държавата и правото при Българска академия на науките.

7. Заключение.

За защита е представено комплексно практико-приложно изследване, посветено на актуалните проблеми на института на правната помощ по граждански (включително изпълнителни) производства. Дисертационният труд отговаря на изискванията, предвидени в чл. 6 от Закона за развитието на академичния състав в Република България, на Правилника за прилагането му и на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Института за държавата и правото при Българска академия на науките, тъй като отразява достатъчни теоретични познания на докторантката по специалността, разкрива способностите ѝ за самостоятелно мислене и творчески подход към проблематиката, включена в предмета на изследване.

По тези съображения давам своята **положителна оценка** и предлагам на членовете на научното жури да гласуват положително, за да придобие **дисертантката Елка Бойчова Пороминска образователната и научна степен "доктор" по професионално направление 3.6. Право, научна специалност „Гражданско и семейно право", научна област 3. Социални, стопански и правни науки.**

гр. София, 28.02.2025 г. **Рецензент** :

доц. д-р Таня Градинарова

REVIEW

From Assoc. Dr. Tanya Panayotova Gradinarova, Associate Professor of Civil Procedure at the Faculty of Law of the UNWE, member of the scientific jury for the defence of the dissertation thesis of Elka Boychova Porominska, PhD student in the independent form of study in the doctoral programme "Civil and Family Law" at the Institute for the State and the Law at the Bulgarian Academy of Sciences on the topic "Legal aidin the Protection of Civil Subjective Rights" for the acquisition of the educational and scientific degree "Doctor" in the professional field 3. 6. Law (Civil and Family Law)

DEAR MEMBERS OF THE SCIENTIFIC JURY,

By Order No. RD-09-118/20.12.2024 of the Director of the Institute for the State and the Law at the Bulgarian Academy of Sciences I have been appointed as a member of the scientific jury for the defence of the dissertation thesis of Elka Boychova Porominska on "Legal aidin the Protection of Civil Subjective Rights" for the award of the educational and scientific degree "Doctor" in the professional field 3.6. 3. Social, Economic and Legal Sciences.

1. Data about the dissertation candidate.

The PhD candidate Elka Boychova Porominska is a Master of Law at the Faculty of Law of Sofia University "St. Kliment Ohridski since 1981. In 1995 she obtained a Master's degree in Foreign Trade and International Law at the University of National and World Economy (UNWE). After completing her legal education, she initially worked as a general counsel, and since 1994 she has been working as a lawyer registered with the Sofia Bar Association. Her commitment to the problems of the Bar and her organizational abilities are recognized by her fellow lawyers, and for the period from March 2012 to March 2021 she was a member of the Council of the Sofia Bar Association. She was elected for two consecutive terms as President of the Association for Women Lawyers from 2014 to 2024. In the period from January 2020 to 08.03.2022 she is a doctoral student in an independent form of study in the doctoral program "Civil and Family Law" at the Institute of State and Law at the Bulgarian Academy of Sciences.

Other qualifications in the biography of my colleague Elka Porominska are impressive. In the period from 2013 to 2019, she has been an organizer and lecturer at numerous national and international conferences held on the topics of legal aid, modern bar associations, lawyers' rights, protection against violence, in particular against women and children, as well as issues dedicated to e-justice, and in trainings and round tables. She has been active as an expert in six national projects, and has been a trainer in two of them.

2. Doctoral study data.

The presented dissertation is the result of the work of Elka Boychova Porominska as a PhD student in independent form of study, enrolled by order № RD-09-150/23.12.2019 of the Director of the Institute of State and Law at the Bulgarian Academy of Sciences in the

professional field 3.6. Law, Doctoral Program "Civil and Family Law", Section "Civil Law" at the Institute of State and Law with scientific consultant Assoc. Prof. Dr. Nikolay Kolev with a term of study from 01.01.2020 to 31.12.2021. By Order No. RD-09-45/27.04.2022 of the Director of the Institute of State and Law at the Bulgarian Academy of Sciences, she was dismissed with the right to defence as of 08.03.2022, on the basis of the decision of the Scientific Council at the Institute of State and Law of 27.04.2022. The dissertation was discussed at a meeting of the Civil Law Section of the Institute of State and Law at the Bulgarian Academy of Sciences on 05.12.2024, and a proposal was made for a positive assessment of the doctoral candidate's readiness for defense before a scientific jury. On the basis of the decision of the Scientific Council of the Institute of State and Law at the BAS of 18.12.2024, the Director of the Institute issued an order for the approval of the composition of the scientific jury and setting the dates of its first and open meeting.The PhD student has submitted a reference of the credits she has received during her studies as a PhD student, which exceed the minimum requirements under Article 39, paragraph 8, item 4 of the Regulations on the conditions and procedure for the acquisition of scientific degrees and for the occupation of academic positions at the Institute of State and Law at the Bulgarian Academy of Sciences. The requirements of the Academic Staff Development Act of the Republic of Bulgaria, the Regulations for its implementation and the Regulations for the Conditions and Procedure for the Acquisition of Scientific Degrees and for the Occupation of Academic Positions at the Institute of State and Law at the Bulgarian Academy of Sciences have been complied with in the implementation of the dissertation procedure.

3. Data on the dissertation and the abstract.

The dissertation **"Legal Aid in the Protection of Civil Subjective Rights"** by Elka Boychova Porominska represents the first attempt in the Bulgarian literature for a complex scientific study devoted to the problems of the institute of legal aid in civil (including executive) proceedings. The chosen topic is topical due to the growing importance of the right to legal aid and legal procedures for its provision in modern times and contributes to its scientific illumination. The issues in the essay are of interest from a theoretical point of view, but they are also of great practical importance, being useful for law enforcement.

The dissertation has a total length of **236 pages**, including a title page, a table of contents, a bibliography, a list of titles of articles and reports by the author, websites used and a list of abbreviations, and a declaration of originality. The abstract inaccurately states that the literature used includes 62 sources in Bulgarian and foreign languages (p. 6 of the abstract), while the bibliographical reference at the end of the essay (pp. 221-228) actually contains only 14 scientific sources, with others listed including manuals, strategies, concepts, evaluation reports, uniform criteria, guidelines, motivations to bills, and others that are not of this nature. I find the scientific apparatus used by the doctoral student insufficient, especially considering the interdisciplinary approach to the problems, the subject of the research, declared by the author (p. 5 of the abstract).

Structurally, the essay contains an introduction, five chapters, and an extensive conclusion in which the author has reiterated the main conclusions of the study contained in

its systematic parts. There is a lack of balance between the individual chapters - for example, chapter two is only 15 pages long (pp. 40-55). It is only in the concluding chapter five of the development that an attempt is made to derive the concept of the main institute, the subject of the study - legal aid, the law related to it, as well as to propose different classifications of the types of legal aid. The proposals for the improvement of the legal framework are made systematically in the individual chapters, and the same are repeated in the final part of the essay, but the doctoral student has proposed their successful distribution into separate groups. In the introduction (pp. 4-12), the dissertator has outlined the object and subject of the research (pp. 5-6), has set the scientific objectives of the work, incorrectly called "guidelines" (pp. 6-7), and has indicated the methods used (pp. 10-11). The author's stated aim of the development is "to optimize the overall regulation of the protection of subjective civil rights through legal aid" (p. 4), to study and analyze the problems of the implementation of the legal framework of this institute, and to increase "the effectiveness of the legal aid provided" (p. 5, p. 7) through proposals for their elimination de lege ferenda. Thus, the stated tasks and aim of the dissertation actually result in a commentary rather than research character of the work, as the exposition in many parts has a purely cognitive rather than scientific character.

The exposition follows to some extent the classical model of a dissertation in the study of distinct independent institutes and proceedings.

Chapter One, entitled "Grounds for the emergence of legal relations under legal aid" (pp. 12-40), contains the dissertation's introductory reflections on the right to legal aid provided by a public defender and a special representative, as well as a brief outline of the distinction between the two forms (pp. 13-14). This is followed by a discussion of the grounds for admission and the scope of the different types of legal aid provided by public defenders/lawyers, a description of the procedures for the provision of primary legal aid and for legal representation in proceedings already instituted (pp. 15-28).This part of the development contains unnecessary reproduction of legal texts (pp. 12-20), which have not been critically analysed according to the outlined scientific objectives. The development continues with an outline of the grounds for the admission and scope of legal aid through a special representative, unfortunately again unnecessarily reproducing statutory texts (pp. 28-29). Interesting is the presentation devoted to highlighting the peculiarities of legal aid through a special representative (pp. 30- 34), compared to that through an ex officio counsel, with the part on his determination and appointment showing an informative rather than exploratory character (pp. 34-39). The author's attempt to conclude the exposition in Chapter One by outlining the common features of the institution under study in its two forms is to be encouraged (pp. 39-40).

The second chapter entitled "Subjects of legal relations under legal aid " (pp. 40-55), contains their successive treatment in the case of legal aid provided by a public defender (pp. 40-52) and by a special representative (pp. 52-55). Given its small length and cognitive nature, the discussion in this section could be included in other systematic parts of the work, such as Chapter Three.

Chapter Three, entitled "Content of Legal Aid Relationships" (pp. 55-101), is

devoted to a systematic examination of the rights and obligations of the subjects thereunder, outlined in the preceding discussion in Chapter Two. It unnecessarily reproduces statutory texts or well-established procedural rules (pp. 55-57), as well as acts of Community law or of the Council of Europe's Committee of Ministers relevant to legal aid funding and the standards for its provision (pp. 58-60), in quite a few parts. Interesting is the presentation in the part of the PhD student's analysis of the official data for Bulgaria on legal aid funding (period 2016-2021), which are compared with the official data of the National Legal Aid Bureau (NLAB) on the number of cases, as well as the annual remuneration paid to lawyers (pp. 60-62), for the purpose of the author's motivation of proposals for improving the legislation, two of which I find very useful (p. 67). The systematic exposition continues with a review of the powers, duties and acts of the President of the NLAB (pp. 68-70), the powers and duties of the Bar Councils and lawyers (pp. 70-73), the Ministry of Justice (pp. 73-76), the courts (pp. 77-80), highlighting the difference in the manner of appeals against acts determining the amount of remuneration in the provision of legal aid (p. 81). After clarifying the powers and obligations of the different subjects of the legal aid relationship, the author proposes a study on the different types of their liability in case of its provision, respectively breach of obligations or refusal (pp. 81-98). The author's conclusions on the personal liability of the advocate in case of damage caused by failure to perform the assigned duties related to legal aid (p. 83, p. 87), as well as the impossibility of liability for damage for the bar association or the bar council that appointed the advocate providing legal aid (pp. 88-89) should be shared as correct and sufficiently reasoned.

Chapter Four, entitled "Termination of Legal Aid" (pp. 101-165), contains a brief distinction between the concepts of exhaustion of legal aid and its early termination (pp. 101-102), followed by an examination of the grounds for termination (pp. 102-108), which includes the current issue of replacement of the lawyer providing legal aid, the initiators of the replacement, and the hypotheses under which it may be requested (pp. 104-108).
The parts concerning the limitation of legal aid (pp. 108-109), the problems of accounting and payment of legal aid according to the Legal Aid Ordinance (pp. 109-116), as well as the current problems of determining the amount of attorney's fees payable for a special representative and its minimum amounts, a significant part of which are not included in the subject matter of the work (pp. 116-124, pp. 125-130, pp. 146-148), are also unsystematically covered.

Chapter Five, entitled "Concept of Legal Aid. Nature and types" (pp. 165-205) should be the substantive part of the elaboration. The exposition covered by it outlines the author's proposed notion of the right to legal aid " in a narrow sense" without sufficient scholarly research (p. 167), a review of the strategies and concepts for the creation of the legal aid system, inappropriately called "Historical Overview" (pp. 167-171), with many parts containing a repetition of the reasoning on the scope of legal aid from Chapter One. As a positive feature, it should be highlighted the presentation of statistics from the NLAB over a significant period of time (2012-2023) - pp. 174- 175, the author's reasoned analysis of them (pp. 175-176), as well as highlighting common features and peculiarities of the types (pp. 178-181). The essay is also good in the part dealing with the problems of legal aid in

cross-border legal disputes and disputes in the country of residence (pp. 183-186), and in the attempt to make a comparative analysis of some of the legal aid systems in the EU Member States, although no scholarly sources for the net are mentioned (pp. 190-191). The conclusion contains a description of the content of the development (pp. 205-206), which is superfluous in this part of the work, an attempt by the PhD student to summarise the conclusions reached and to answer the questions posed in the introductory part (pp. 207-211), as well as a summary of the numerous proposals for the improvement of the legislation made in the individual systematic parts, successfully systematised into six groups (pp. 212-219).

The dissertation is presented in a form and possesses a volume and content meeting the conditions of Art. 42, par. 3 of the Regulations on the Conditions and Procedure for the Acquisition of Scientific Degrees and for Holding Academic Positions at the Institute of State and Law of the Bulgarian Academy of Sciences. The abstract of the dissertation is 49 pages long, including the author's publications, and meets the scientific requirements. At the beginning of the abstract, the relevance of the problem, its theoretical and practical significance (p. 3), the object and subject of the research (pp. 3-4), its aims and objectives (pp. 4-5), and its methodological basis (p. 5) are correctly outlined.

The presented dissertation contains general merits and scientifically applied results with contributing points.

3.1. The topic is a successful choice and provides its author with an opportunity for a thorough analysis and illumination of the theoretical and practical problems that arise for law enforcement in the exercise of the right to legal aid and its provision, contributing to its scientific illumination. The subject matter of the study is of undoubted topicality as well as theoretical and practical significance.

3.2. The dissertation work reveals sufficient theoretical knowledge of the subject, knowledge and analysis of the legal framework in our country, as well as of the acts of the EU law on the set issue.

3.3. The exposition presents in a logical sequence a comprehensive study of the set topic, but a good balance is not achieved in the accents of the considered issues. The author's style is good and correct. In parts of the thesis, the PhD student shows the ability to think independently in the derivation and defense of the supported applied theses, for clarity and consistency of the development.

3.4. The dissertation shows the characteristics of a practical-applied product with good qualities. The individual issues raised for discussion in some parts of the dissertation are systematically presented.

4. Scientific contributions. The dissertation contains specific contributions of scientific and applied nature:

4.1. The development is the first attempt in the Bulgarian literature for a complex study devoted to the problems of the institute of legal aid and the legal procedures for its provision. The issues in the essay are of interest from a theoretical point of view, but they also have an extremely important practical significance and are useful for law enforcement.

4.2. The research devoted to the distinction between the two forms of legal aid (pp. 13-14), the conclusions on the difference between legal aid provided by an ex officio advocate/lawyer and that provided by a special representative, namely -the method of financing and determining the amount of remuneration (p. 72), as well as the analysis of their common features and peculiarities in the types of legal aid (pp. 39-40, pp. 178-181) are interesting and consistent 141 footnote is recommended to be further developed by the author.

4.3. The statement in the section on the civil liability of the lawyer appointed to provide legal aidin the event of non-performance and poor performance (pp. 83-94) is useful and has scientifically applied results. Useful are the author's reflections in illuminating the issue of inadmissibility of liability for damages against the bar association that appointed the lawyer for legal assistance, the bar council, and partners in a law firm (pp. 85-95), as well as the well-founded conclusions on the personal liability of the lawyer providing legal aidfor compensation for damages incurred against the user, through an analysis of the decisions of the Court of Justice of the European Union (CJEU) (pp. 87-94).

4.4. Of interest is also the statement in the part devoted to the determination of the amount and payment of the remuneration of the special representative when providing legal aid, covering also the current issues of determining the amount of the lawyer's remuneration in the light of the judgments of the CJEU of 23 November 2017 in Joined Cases C-427/16 and C-428/16 and of 25 January 2024 in Case C-438/22 (pp. 116-130), as well as the well-founded conclusion, based on an analysis of the national case-law, that when determining the amount of the fee, the court does not apply the criterion regulated in Article 47(6) of the Civil Procedure Code for taking into account the factual and legal complexity of the case (p. 128).

The issue of the legal consequences of the plaintiff's failure to pay the fixed remuneration for the appointed special representative of the defendant in the hypothesis of Article 47, paragraph 6 of the Civil Procedure Code is of an applied nature (pp. 134-137).

4.5. The research is of practical and applied value in the part of the statistical and other officially published data from the public reports of the NLAB used by the dissertator, their analysis and justification of conclusions on the problems of the work by means of them (pp. 60-62, p. 160, p. 303, p. 113, p. 210, pp. 174-176).

4.6. Positive features of the work are the extensive study and critical analysis of acts from the national case law, as well as acts from the case law of the CJEU and the ECtHR.

4.7. There is also a contributory character in the suggestions made for the improvement of the legislation, a significant part of which should be supported as very useful (p. 67, pp. 76-77, c. 95, pp. 138-139, pp. 181, c. 194 in the part on continuing education, part of the proposals on p. 205).

5. Critical comments and recommendations. Recommendations can be made on the dissertation presented that will serve the doctoral candidate in her future work. Beyond those noted above, these include:

5.1. In many parts, the exposition in the work has a cognitive, informative rather than scientific character (pp. 34-39, p. 65, pp. 68-71 , pp. 197-201, etc.). Other parts contain

unnecessary reproduction of legal texts or motives from acts of national courts and the CJEU without theoretical discussion (pp. 28-29, pp. 41-45, pp. 55-57, p. 158, p. 99, p. 118, pp. 126-127). The development would benefit if the scientific analysis, the derivation of general theoretical theses and specifics were limited to the subject of study outlined by the title of the topic.

5.2. Some important analytical conclusions of the doctoral thesis are contained not in the main text but in footnotes (e.g. on p. 66, fn. 123, on p. 75, fn. 141), while other useful propositions and theses remain underdeveloped in terms of arguments (e.g. on p. 67 and on p. 75).

5.3. Parts of the elaboration contain a non-systematic exposition (e.g., the accounting and payment of legal aid fees (pp. 109 ff.) to Chapter IV entitled "Termination of legal aid") or one outside the set topic of the study (e.g., the regulation of the minimum amounts of attorneys' fees, called "administrative regulation", on pp. 109 ff. 146-148). Actually, the main presentation in chapter four is not so much devoted to the problems of the grounds for termination of legal aid, but to the current problems of the criteria for determining the attorney's fee, analysis of the decisions of the CJEU and proposals in this direction, which I find to be a departure from the issues raised in the work.

5.4. The study of the concept of legal aid and related law only in the final chapter five of the elaboration, which should have been the leading one, has resulted in significant repetitions in the exposition (e.g. in the scope - repetitions of p. 172 and 173 with the exposition on pp. 29-30, repetition of the exposition on the analysis of the CJEU decisions on pp. 153-156 and with a previous statement containing the same analysis, the types and forms of legal aid on pp. 177 et seq. and their general features on pp. 178-179 and the statement on the special representative on pp. 181 ff. with the preceding statement in Chapter One).

5.5. Too little attention is paid to the procedural aspects of legal aid, which pose problems in theory and law enforcement, and these are not illuminated in the development despite the author's declared interdisciplinary approach to the problems under study (p. 5 of the abstract).

6. Publications. The PhD student has submitted 15 publications, indicating that they are on the topic of the dissertation.

Out of the mentioned publications related to the topic of the dissertation there are 8 publications, two of which are in print. They are of applied value, having been published or to be published in peer-reviewed collective works. The author's views expressed in them are reproduced in the completed text of the thesis. The number of published works on the topic of the dissertation fulfils the requirements of Article 39, paragraph 8, item 3 of the Regulations on the Conditions and Procedure for the Acquisition of Scientific Degrees and for the Occupation of Academic Positions at the Institute of State and Law at the Bulgarian Academy of Sciences.

7. Conclusion.

A complex practical-applied research, devoted to the actual problems of the institute of legal aid in civil (including executive) proceedings, is presented for defence. The dissertation meets the requirements stipulated in Article 6 of the Law on the Development of Academic Staff in the Republic of Bulgaria, the Regulations for its implementation and the Regulations for the Conditions and Procedure for the Acquisition of Scientific Degrees and for the Occupation of Academic Positions at the Institute of State and Law at the Bulgarian Academy of Sciences, as it reflects sufficient theoretical knowledge of the doctoral candidate in the specialty, reveals her abilities for independent thinking and creative approach to the problems included in the subject of the research.

For these reasons I give my **positive evaluation** and I propose the members of the scientific jury to vote positively for **the dissertation candidate Elka Boychova Porominska to acquire the educational and scientific degree "Doctor" in the professional field 3.6. 3. Social, Economic and Legal Sciences**.

Sofia, 28.02.2025 **Reviewer** :

Assoc. Prof. Dr. Tanya Gradinarova